

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Žmogaus ir medžio būtis

Nieko blogo neturiu prieš medžius kaip Viešpaties kūrinius, kaip poezijos ar mokslinio tyrinėjimo objektus. Bet nemalonu, kai jie virsta stabais – tada jų garbinimas ima erzinti. Nenoriu su įdvasintais medžiais nei kalbėtis, nei jiems guostis ar patarimo prašyti, nei manyti, kad juose gyvena dievai. Netrokštu apkabinti nebylaus kamieno. Juk kai sunku, reikia kalbėtis su žmonėmis, o ne su medžiais. Kreiptis į psichologą ar psichiatrą. Ar pagaliau – į artimą draugą.

Prieš gerus trisdešimt metų kalbėtis su žmonėmis atrodė nei šis, nei tas. Keista praktika – juk tuo paprastai užsiima ideologai ir ekstrasensai. Ačiū Dievui, dabar tokia praktika (kalbėtis su žmonėmis) pamažu atsiranda ir plečiasi – ir tai teikia vilties, kad gal amžinai nebūsime įkalinti medyje, ir kai bus sunku, važiuosim ne šventų uosių lankyti, o tiesiog pažvelgsim vienas kitam į akis, pabandysim kalbėtis, išsakyti, išsivaduoti iš klaustrofobiško apvalkalo, kuriame esame įkalinti lyg inkliuzai geltoname sakų burbule.

Man atrodo, kad netgi emigracija pagrįsta egzistenciniu siaubu, noru ištrūkti iš medžio brolybės nelaisvės. Nebebūti egle, pušimi, beržu ar drebule. Noras būti žmogumi. Iš mitologinio ciklinio laiko, panašaus į savo uodegą ryjančią gyvatę, išeiti į laiko tiesiąją – kurioje nėra pasikartojimų ir kiekviena akimirka matuojama ne pagal gamtos kalendorių, o kaip unikalus laiko vienetas.

Kaip viename interviu pasakė aktorius Rolandas Kazlas – šį gyvenimą gyvenu taip, kad būčiau vertas kito ir tame kitame būčiau toks, koku būti nusipelniau, gyvendamas šitame. Pasakė tai tyliai, ramiai, ko gero, daugeliui šie jo žodžiai nė neįsiminė. Nes toks požiūris nepopuliarus – patogiau tikėti, pavyzdžiui, reinkarnacija ir kitomis ezoterikos formomis, pritaikytomis prie šiuolaikinio vartotojo mentaliteto kaip valgiaraščiai. Nepatiko ar išėjo iš mados – užsisakau kitą. Kosmoso virpesius ar Bacho žiedų terapiją.

Nors šiaip jau buklesnis žmogus turėtų pajusti neteisybę ar bent išsiseisti – kodėl turėčiau reinkarnuotis?...Būti kita gamtos forma?.. Kokia to prasmė?.. Kur dėsis mano žmogiškoji atmintis, mano kaltė, mano atgaila, mano meilė ir neapykanta?.. Mano valia, kuri lemia, koks aš esu ir turėčiau būti?.. Nejaugi laisva valia kaip aukščiausias žmogiškumo įrodymas man neduota? Nejaugi protu bei sveika nuovoka nereikia pasikliauti, nes viską lemia Kažkas, ko net įvardyti negali?..

Žinoma, medis čia pateikiamas kaip dvasios inertškumo, nejudrumo, tingumo simbolis, kaip augalas jis niekuo dėtas. Netgi prisiminus Pierre Teilhard de Chardin teoriją apie savotišką augalų sąmoningumą, nebaisu, kad medis kaip protinga būtybė mus uzurpuos ir pajungs savo valiai (nors ką gali žinoti – visokių teorijų yra). Tačiau žmogus, toji nuostabi būtybė, stovinti ant aukščiausio gamtos ir žemiausio antgamtės laiptelio, neturėtų pamiršti, kad nors jis, kaip ir medis, yra Viešpaties kūrinys, jam neužtenka tik augti ir lapoti. Tik žmogui duota suvokti ir įprasminti savo kaip kūrinio egzistenciją.

Renata Šerelytė

efoto.lt nuotr.

*Aš nevalgau ir nebadauju –
tik paukščius lesinu
saulėgražų sėklom, augintom
mėnulio pilnatyje –
Ir tris kartus nusilenkus
prašau Žemynos, kad ji saugotų
laukus ir sodus visose šalyse,
gindama nuo nederliaus ir paukščių –
Mano paukščiams auga saulėgražos
mėnulio pilnatyje –*

Liūnė Sutema

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Žmogaus ir medžio būtis • 2-as psl. Stanislovas Abromavičius. Skaudi šeimos istorija • 3-as psl. Daiva Čepauskaitė. „Tylomis sušukuoki man gruodį...“ Eilėraščiai • 4-as psl. Alina Valantinavičienė. Prisilietimai, susitikimai, pasikartojimai. Esė • 5-as psl. Astrida Petraitytė. Valstybės šimtmetis pagerbiamas mediatyvia tapyba • 6-as psl. Renata Šerelytė. Jokios mistikos (Naujos knygos) • 7-as psl. Leonas Peleckis-Kaktavičius. Rašytojo užrašai (7) • 8-as psl. Romualdas Kriaučiūnas. Lietuvos nukryžiuojimas 1944-1953 m./ Kultūros kronika

Kitame numeryje: Klausimas Reformacijos metų minėjimo kontekste • Mariaus Katiliškio pėdsakais Lietuvoje

Raštikių šeima Panemunėje 1937 metais. Generolas Stasys Raštikis, Elena Raštikienė, Meilutė ir Laimutė Raštikytės, Ada Raštikytė ir senelis Bernardas Raštikis.

Jadvyga ir Antanas (Motiejaus sūnus) Smetonos per savo vestuves. Kaunas, 1931 metai.

Skaudi šeimos istorija

Stanislovas Abromavičius

Žurnalistė Aurelija Savickienė pagal išlikusius dokumentus, laiškus, Stasio ir Elenos Raštikių dienoraščius ir gyvus jų šeimos narių pasakojimus išleido knygą „Raudonoji lemtis: generolo dukros“. Tai įdomus, kupinas širdgėlos leidinys apie tragišką prieškarinio Lietuvos kariuomenės vado generolo Stasio Raštikio šeimos likimą. Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos išleistoje „Tremties vaikų“ serijoje pirmoje knygoje aprašė Meilutės ir Laimutės Raštikių tremtį, mažosios jų sesutės Aldutės mirtį Sibire. Tačiau tai buvo tik nedidelis šios šeimos kančių epizodas. Ši knyga – paminklas šeimai, pasakojimas apie atskirtus nuo tėvų vaikus, generolo ir jo žmonos Elenos emigracija, bėgant nuo rusiškojo okupanto. „Džiaugiuosi, kad išlikau gyva, kad manyje yra dalelė gerųjų Senelių kraujo ir jų akių šviesos, kad galiu džiaugtis gražiuoju Dievo pasauliu, nupūsti užmaršties dulkes nuo jų gyvenimo ir perduoti jų atminimą savo vaikams ir anūkams. Ačiū tau, Gerasis Dieve, ačiū!“ – taip knygą užbaigia Raštikių dukra Meilutė Raštikytė-Alksnienė.

Man atrodė, kad ši knyga – tai prasmingas paminklas Raštikių šeimai (seneliams, tėvams, vaikams), kurios pagrindinė mintis tokia: kiek daug gali žmogus iškentėti, kokios baisios nelaimės iš Rytų buvo užgriuvusios mūsų Lietuvą. Ir kad už tas kančias Raštikių dukrelės jau atleido savo skriaudėjams.

Stasys Raštikis (1896–1985) gimė Kuršėnuose, siuvėjo Bernardo ir tuo pačiu amatu besiverčiančios Anastazijos Vilkauskaitės šeimoje. Sako, jų seneliai buvę baudžiauninkai. Šeima augino tris sūnus: Stasį, Andriejų ir Henriką. 1901 metais jie išsikėlė gyventi į Dūkštą Vilniaus krašte, nes muzikalųjį visų galų meistrą Bernardą pakvietė į Vilniaus kraštą dirbti zakristijonu. (Sako, vyras ne tik prižiūrėjo bažnyčią, patarnavo klebonui šv. Mišiose, bet ir taisė kunigams sutanas,

padėdavo jiems butyje, platino lietuvišką spaudą. Vienais metais pats net Dūkšto bažnyčią suremontavo: taisė, lopė, dažė). Anksti Raštikių vaikai neteko mamos, Bernardas vedė antrą kartą. Zakristijonavo ištisus keturiasdešimt metų.

1914 metais Stasys baigė Zarasų progimnaziją. Prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas. Sumanė jaunuolis savanoriu stoti tarnauti į caro kariuomenę. Greitai ten pakeltas puskarininkiu, o Tbilisyje baigė karo mokyklą, tapo karininku. Po spalio pučo Rusijoje suprato, kad broližiškoje rusų kovoje jis yra svetimas. Tad slapta traukiniu, kuris vežė austrų belaisvius namo, pasiekė Lietuvą.

Apsigyveno Dūkšte, tačiau tėvelis maitino didelę šeimą. Reikėjo rasti vietą gyvenime. Lietuva paskelbta nepriklausoma valstybe. Vietos dvasiņinkai patarė doram ir gabiam jaunuoliui pasirinkti kunigo kelią. Stasys net įstojo mokytis į Kauno kunigų seminariją. Tačiau Vilniaus kraštą okupavo bolševikai, ir prieš Kalėdas sugrįžęs atostogų vaikinai pakeitė savo gyvenimo planus ir stojo į Lietuvos kariuomenę savanoriu ginti savo kraštą nuo okupantų. Istoriniai šaltiniai teigia, kad Stasys Raštikis savanoriu tapo 1919 metų sausio 15 dieną, buvo 5-ojo pėstininkų pulko 1-os kuopos karininkas. Aktyviai dalyvavo kautynėse su lenkais ir bolševikais Zarasų, Žiežmarių, Dusetų, Vievio, Avilių apylinkėse, kovojo Latvijoje ties Daugpiliu. Kovose su rusų kariuomene du kartus buvo sunkiai sužeistas.

Kada gulėdamas ant operacinio stalo pamačiau savo koją, išsigandau. Ištinusi, kaip kaladė, paraudonavusi, kraujuota didžiausia žaizda, padengta kažkokia gelsvai žalia, labai dvokiančia mase. Peties žaizda buvo mažesnė. Didžiausias skausmas buvo, kad gydytojai pradėjo valyti žaizdą ir išiminti sutriuškinto kaulo dalis. Dantis suspaudęs kentėjau, bet ašarų negalėjau suvaldyti. Gailestingoji sesuo neleido žiūrėti į žaizdas, bet žiūrėjau. Gydytojas pasakė, kad žaizda ne tik didelė ir pavojinga, bet nuo ilgo neapžiūrėjimo, beveik per dvi dienas, prasidėjęs puvimo procesas, ir esą nedaug vietės išgelbėti man koją (...) Pradėjęs po truputį vaikščioti su lazdomis, kartą išėjau į li-

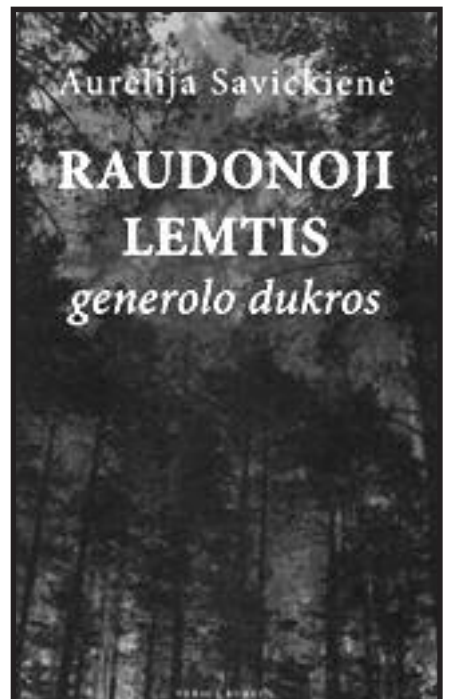
goninės koridorių, kur pirmą kartą po kelių mėnesių pamačiau save veidrodyje. Nepažinau, nejaugi čia aš – išvargęs, pasenęs, pabalęs, išdžiūvęs, žandai įkritę, paakiai pajuodavę, veidas apžėlęs ūsais ir barzdele. Ne, tai ne aš, tai ne 23 metų jaunas Lietuvos karininkas, bet kažkoks, tartum iš grabo atsikėlęs to karininko šešėlis...

(Iš Stasio Raštikio atsiminimų).

Visgi jaunas organizmas atlaikė. Dvidešimt metų Stasys Raštikis tarnavo Lietuvos kariuomenėje, baigė Berlyno karo akademiją. Lietuvos kariuomenėje tarnavo iki 1940 metų. Okupavus Lietuvą, pasitraukė į Vakarų, mirė jau Los Angeles, JAV. Elena Smetonaitė (1903–1990) buvo Lietuvos prezidento Antano Smetonos brolio Motiejaus duktė. Šiandien atrodytų keista, kad prezidento brolis dirbo akmenskaldžiu ir ieškojo darbo po visą Lietuvą. Žinoma, kad jis akmėmis gatves grindė Žiežmariuose, Jonavoje, Skuode, Kaune ir kitur. Kilus Pirmajam pasauliniam karui, šeima patraukė į Nevarėnus, paskui – į Vilnių, kur buvo įsikūręs Motiejaus jaunesnysis brolis Antanas Smetona. Sunkmetis akmenskaldį nubloškė net į Rusiją. Sugrįžus į Lietuvą, pasitaikė darbas Kretingoje. Jis ten grindė gatves, Barbora šeimininkavo, o vyresnieji vaikai Adomas ir Elena pradėjo mokytis gimnazijoje. Paskui gyvenimo keliai juos sugražino į Kauną.

Vaikystėje Elena svajojo būti mokytoja. Baigusi Vytauto Didžiojo gimnaziją Kaune, įstojo į „Saulės“ mokytojų seminariją. 1922–1923 metais dirbo Žiežmarių pradžios mokykloje, vėliau tapusia gimnazija, mokytoja. Po kurio laiko tapo tos mokyklos vedėja, nes buvo vienintelė, baigusi pedagogikos mokslus. Iš ten persikėlė mokytojauti į Jonavą. 1923–1927 metais – vietos pradžios mokyklos mokytoja, vėliau – progimnazijos sekretorė. Ne tik mokytojavo, bet ir paruošė lietuvių kalbos egzaminui vienuolika žydų tautybės jaunuolių, norinčių gauti mokytojo licenziją. Organizavo saviveiklos spektaklius ir pati juose vaidino. Iš Jonavos išvyko į Kauną. 1927–1929 metais dirbo Aleksoto 47-osios pradžios mokyklos vedėja.

Tada Elenos akiratyje ir pasirodė

Lietuvos kariuomenės karininkas Stasys Raštikis. Greitai jos tėveliai Motiejus (1864–1943) ir Barbora (1863–1955), žento padedami, nusipirko Aleksote penkiolikos arų žemės sklypelį ir pasistatė namelį. Stasys ir Elena situokė Kauno Iguolos bažnyčioje 1929 metų birželio 29 dieną, juos sutuokė Lietuvos kariuomenės kapelionas dekanas Vladas Mironas. (Beje, taip susiklostys gyvenimas, kad Stasys 1938 metais ministro pirmininko Vlado Mirono vyriausybėje laikinai eis Krašto apsaugos ministro pareigas.) Elenos dėdė prezidentas Antanas Smetona su žmona Sofija iškėlė dukterėčiai vestuves prezidentūroje. Raštikiams gimė trys dukrelės: Laimutė, Meilutė ir Aldona. Tačiau ateityje šios šeimos laukė dideli išbandymai ir nelaimės.

Tomis žiauriausios tragedijos dienomis Eliutė parodė, kad ji moka ne tik mylėti, bet ir atleisti. Ji tada išgelbėjo man gyvybę, nors pati už tai daug iškentėjo. Ji buvo baisiausiai terorizuojama, tardoma, kankinama, kalinama, tačiau neišdavė mano slapstymosi nuo bolševikų vietas; už tai man grėsė mirties bausmė. Aš išsigelbėjau. Ji aukojosi ir už mūsų vaikučius. Deja, čia buvo daug aukščiau jos žmogiškųjų jėgų, ir bolševikai išplėšė visas tris mūsų dukreles, jauniausią iš jų tik apie vienerių metų amžiaus, atplėšę nuo pat motinos krūtinės, ir ištrėmė jas vargams ir mirčiai...

(Iš Stasio Raštikio atsiminimų).

Tęsinys kitame numeryje

DAIVA ČEPAUSKAITĖ „TYLOMIS SUŠUKUOKI MAN GRUODĮ...”

LAUKIMO TIESĖ

Sutemau su laukais ir su paukščiais,
Su vakare žara sutemau
Ir, rūku nusileidusi baukščiai,
Begalybe rasoti émiau.

Drėgnos akys gilédamos véso
Išdalintos žaliais ežerais.
Krantuose rudo mauro puvésj
Rijo ménuo kauliniais nasrais.

Ir nebuvo kuo tylą nulyti,
Kuo paguosti skystumą spalvų.
Tik neūžauga meldų varlytė
Šildė vandenį baltu pilvu.

Imsiu šaukti į tolimą tolj,
Gal kas šviesą akims dar pratęs,
Gal, apsiuvusi dvyliktą brolj
Užbadysiu ir savo kaltes?

Lauko paukščiai už mylių nuaidi,
Taip toli nuo manų ežerų.
Aš tamsioj samanotoj giraitėj
Begalybę lyg rasą geriu.

Kas tu esi tamsa šitos sekundės?
Ko tu į mus juodom akim žiūri?
Ko springdama erdvėj bežadėj skundies
Ir kokią bausmę užanty turi?

Prieik artyn. Juodų rodyklių lūpom
Užtemdyk mūsų išmaldą delne.
Kiek daug taškų... Tai mes pavargę klūpom
Ties gedulinga amžiaus lopšine.

Išprievartauti giesmei vienadienei,
Paskiepyti tikėjimo rakštim,
Akimirkos karaliai ir vargdieniai.
Nuskausmink mus, sekunde, užmarštim.

Ant sudrėkusio sapno peties
Surūdijusį skruostą padésiu.
Nesiartink prie mano nakties –
Aš tave laukimu užkrésiu.

Ir nuodingam rudens smaigaly
Nei tikri, nei geri nebūkim.
Tu apeiki mane, jei gali,
Surūdijusio sapno šukém.

Mano akys ramybe rasos,
Aš bevardžiam lange stovésiu.
Nesiartink prie mano šviesos –
Aš tave nuogumu užkrésiu.

Jau diena nuo laukimo užkimusi,
O sekundė tylos per ilga.
Tebūnie amžinybė – akimirksnis,
O pradžia tebūnie pabaiga.

Tebūnie. Ir po vieną negrįžkime.
Jau vėlu. Šiąnakt niekas negims.
Ir ranka virš baltos tavo kryžkelės –
Gal pamot, gal pridengti akims.

delfi.foto nuotr.

Basomis per tikėjimo išvartas
Vesk mane, pirmaprade ugnie.
Tebūnie tavo vardas neišstartas.
Vėjy stingsta varpai.
Tebūnie...

Mes visgi retkarčiais pajuntam,
Koks atgrasus kasdienis vyksmas.
Ir sulaižytoj sieloj bunda
Toksai tiesus ir nuogas riksmas.

Mintis laukinė skaudžiai spardos,
Tuoju tuoju pavirs į aiškų žodį –
Išrėksim bent jau savo vardą,
Ir jis šleikštus nepasirodys.

Bet, vos užuodę aitrų laimę,
Lyg šunys lakam padorumą.
Mes atrajojam savo baimę,
Į būdą lendam – šiltą rūmą.

Pakiemiais grįžta alkanas laikas,
Gena šviesą tolyn nuo akių.
Aš esu tavo žilstantis vaikas
Ir tave lyg lopšinę šaukiu.

Tylomis sušukuoki man gruodį
Ir paženklinki sapną sniegu.
Priartėji ir lūpom išduodi
Realumą nakties. Nemiegu.

Lyg plaštakė į ugnį – į veidą
Daužos saulė pernykščių dienų.
Kaip gerai, kad mylėti neleidai, –
Aš tą uždraustą vaisių skinu.

juoda arlekino ašara
sutepa baltą rūbą
be garso krenta ant žemės
ir rieda per vidudienio taką
aplįpdamas kelmais
monetomis ir sendaikčiais
užkliūva už elgetos mažojo piršto
atsitrenkia į kiemsargio sumuštinį
peršoka šventoriaus jurginą
ir įkrenta į neregio pašto dėžutę
juodoj arlekino ašaroj
kasdienio buvimo talpa

Dangau, duok man jėgų
trumpai ir atvirai priklaupiti
prieš giedančią rugpjūčio žvaigždę.
Duok man jėgų
žiūrėt į tolj,
iš kur ateina
nesustabdomi beveidžiai žmonės.
Duok man jėgų
nevaldomai ir kietai
ašarai pakelti,
duok man jėgų
vieninteliu stiprybės gurkšniui
iš patekančių meilės vandenių
ir pirmapradžio pamiršto gerumo.
Duok man jėgų
baltam ir toliaregiam sugrįžimui
į visagalę nykstančiąją atgailą.

tokia naktis tokia naivi
visi kuprotieji savi
ir artimi lyg broliųūdžiai
lyg du sukiršinti gaidžiai
visi raupsuoti artimi
ir nejučia tikėt imi
kad gims kas nors nenormalus
kas nors teisingas ir gilus
kas nors be nuodėmės švarus
aplenkęs kraują ir marus
kas nors į mus nepanašus
jau vien todėl kad bus gražus

Tai, kas buvo – įvyko, neliko,
To, kas bus, prisišaukt nepavyko,
Kas yra, tyliai klojas sniegu.

Ką užbaigt, ką pradėti iš naujo?
Sėdi žodis ant lūpų pusiaujo,
Gano maldą kaltės botagu.

Dienai baigiantis, užverčiu lapą
Ir į tamsą lyg nuosavą kapą
Baltą gedulo gėlę metu.

Būtų keista, jei būtų atleista
Ir, pakėlus akis, būtų leista,
Dienai grįžtant, vadintis kitu.

2017 m. lapkričio 3 d. Rokiškio krašto muziejaus menėje buvo paskelbti rašinio (esė) konkurso rezultatai. Laureate iš šešių dalyvavusių tapo rokiškėnė, psichologė Alina Valantinavičienė, pelniusi 1 tūkst. eurų premiją (reportažas apie literatūros šventę buvo skelbtas lapkričio 16 d. „Draugo“ laidoje). Konkurso, kuris bus tęsiamas ir kitais metais, siekiama populiarinti rašytojos Alės Rūtos kūrybą, garsių rašytojų krašto žmones skatinti rašyti bei prisiminti dvi neišskiriamas drauges – rokiškėnes Ales, likimo nublokštas už Atlanto ir tapusias vienu žymiausių moterų veikėjų JAV lietuvių bendruomenėje ir Lietuvoje – rašytoją Alę Rūtą – Eleną Viktoriją Nakaitę-Arbačiauskienę-Arbienę ir mecenatę, žymaus išėivijos verslininko Juozo Kazicko žmoną Aleksandrą Kalvėnaitę-Kazickienę. Konkursą organizuoja: Jūratė Kazickaitė-Altman (Kazickų šeimos fondo – KAZICKAS FAMILY FOUNDATION, Inc. – prezidentė ir dukra, kurios as-

meninėmis lėšomis 2017 m. konkursas buvo finansuotas) iš JAV ir Vijolė Arbas (vertėja ir Alės Rūtos dukra) iš Lietuvos, iš Kauno. Konkurso partneriai: Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliučio viešoji biblioteka, kunigo švietėjo Jono Katelės labdaros ir paramos fondas. Informaciniai rėmėjai: Rokiškio rajono laikraštis „Gimtasis Rokiškis“, kultūros žurnalas „Prie Nemunėlio“ ir išėivijos lietuvių laikraštis „Draugas“.

Šiandien spausdiname premijuotą rašinį, kurį vertinimo komisija (pirm. dr. Žydrone Kolevinskienė) pavadino pavyzdiniu esė: „Tai – variacijos Alės Rūtos kūrybos tema. Intelektualumas, sugebėjimas subtiliai panaudoti Alės Rūtos metaforas, žaisminga kalba, pasakojimo skaidrumas, asociatyvinis mąstymas. ...Alės Rūtos gyvenimas ir kūryba šiame rašinyje permaštoma šių dienų emigracijos kontekste, taip reflektuojant gyvenimo svetur patirtį, suaktualinant ir rašinio autorės susitikimą su Ale Rūta XXI amžiuje“.

PRISILIETIMAI, SUSITIKIMAI, PASIKARTOJIMAI

Esė

Alina Valantinavičienė

„Dar vienas prisilietimas prie emigracijos temos“, – pagalvojau užversdama Alės Rūtos romaną „Kelias į kairę“ (Alė Rūta „Trumpa diena. Motinos rankos. Kelias į kairę“. Vilnius. Vaga, 1992). Veikiu – tai net susitikimas. Arba – pokalbis, kuriame atrandi atsakymą į kirbantį viduje rūpinimą klausimą.

Taip, man rūpi emigracijos tema. Aš esu emigrantė. Jau 26 metus gyvenu laisvoje šalyje. Kartu su savo karta mums teko pasukti nuo Greitkelio savo kryptimi. Be noro sugrįžti. Greitkelis – jutiminės patirties totalitarinėje sistemoje metafora, mažo ir baimingo žmogaus išgyvenimų refleksija. Kokia gi tu emigrantė, jei visą gyvenimą praleidai toje pačioje vietoje? Suprantamas klausimas. Tačiau atsitiko taip, kad vieną rytą atsibudęs savo namuose, supranti, kad esi jau visai kitoje politinėje sistemoje. Esi tarsi sustingęs Baltijos gintaro inkluzas, kurio pasaulis daug metų nematė ir nežinojo. Turi tik savo lagaminėlį, net ne rankoje laikai, o ten, giliai viduje, turi tiek, kiek sukaupei per sąmoningą gyvenimą Greitkelyje. Koks esi, emigravęs iš priespaudos į laisvę? Ką vertinga gali duoti laisvei, ir atvirkščiai, – ką nauja politinė sistema siūlo tau? Ar sėkmingi šie mainai tau pačiam ir tavo kartai?

Todėl atsisku veidu į tuos, kuriuos prieš daugelį metų bangos bloškė tolyn nuo Baltijos krantų. Noriu suprasti, kas vyksta žmoguje, kai jis emigruoja. Drįstu neišsikibti į laikmečio nišas ar į geografines platumas. Greičiau ieškau žmogiškų prisilietimų, per kuriuos suprasčiau save. Atsiveriu susitikimui, kuris praplėstų mano žvilgsnį. O gal sukuosi tik žmogiško netobulumo pasikartojimų rate ir, negalėdama iš jo ištrūkti, kurį laiką užtrunku Alės Rūtos romano puslapiuose?

Pirmieji prisilietimai prie Amerikos

Pats pirmasis prisilietimas prie Amerikos (nedrįstu pasakyti „emigracijos“, nes tokio žodžio tada nežinojom) – spalvotos nuotrau-

kos, kurias vartė vaikiška ranka ir negalėjo atsiziūrėti akys. Mažai buvo šeimų, kurie turėjo giminių anapus Atlanto, ir neprisimenu kur, man pasisekė jas pamatyti. Storas vokas, margais pakraštėliais su ženklų PAR AVION, iš visų pusių aplipdytas pašto ženklais, atrodė turtingai. Smalsi vaiko ausytė pagaudavo: „Geras ten gyvenimas“. O iš rankų negalėjai paleisti to gražumo: baltadantės šypsenos aplink šeimos stalą, nukrautą skanymynais, tetų perlamutriniai karoliai, pūstos šukuosenos, eglutė, apkibusios lemputėmis, žiūrinti pro erdvų langą. Viskas rodėsi kaip pasakoje. „Kodėl mano mamytė negali taip gražiai pasipuoti?“ – galvojau, kai buvau maža mergaitė. Girdėjau tada žmones kalbant, kad valdžia atplėšia laiškus iš Amerikos ir žiūri, ar nėra parašyta negerų dalykų. O mažoje galvelėje kildavo didelė sumaištis: „Kokių gi gali būti negerų dalykų, jei nuotraukose viskas taip gražu?“ Pašnibždomis visi kalbėjo, kad tuos laiškus atplėšianti valdžios ranka pasiima siunčiamus dolelius „savon kišenėn“. O galvoje – vėl abejonė: „Kaip gali apsigovę dėdės užklijuoti savo blogą darbą, lyg nieko nebuvę?“ Manau, tai buvo pirmas dienos šviesą išvydęs neteisybės pažinimo daigas sąmonėje.

Kiek gali vaikas pažinti Ameriką, žiūrėdamas į nuotrauką, kad ir spalvotą? Labai mažai. Ypač, jei tavo mamytė ir tėvelis visada – tik juodai baltose nuotraukose. Ir šypsosi mažiau, nei amerikoniai. Gal liūdni, nes pavargsta vis dirbdami? Buvo įdomu, kodėl po darbų, jau vakarais, tėtis nusivogdavo valandą nuo mūsų ir, skėsdamas „Belomor kanal“ papirosų dėmuose, taip veržėsi į Ameriką? Radijo imtuvas kurį laiką gargdavo keistais garsais, kol pagaliau pasigirdavo pažįstami šaukiniai ir sodrus Romo Sakadolskio balsas pranešdavo: „Kalba Amerikos balsas iš Vašingtono“... Žinojome, kai kalba šis balsas, reikia patylėti. Taigi supratau, kad šis kalbėjimas nėra kokia pasaka. Net vaikas galėjai jausti, kiek svarbus yra šis radijo ryšys mūsų tėvui. Jo veidas nušvėdavo ir, papsėdamas lyg garlaivis mėlyną dūmą, vis antrindavo Sakadolskiui: „O, taip, tiesą sako, taip ir yra...“

Tiesą sakant, jau vėliau jauna ir karšta galva suprato, kad kažkas yra ne taip, pirmiausia su „supuvusiu imperializmu“. Mokėjome iškalti, kas parašyta vadovėlyje, ir tiksliai pakarto-

ti, ką perskaitėme. Bet visai nemąstyti sekėsi prastai. Juodai balti negatyvai įveikė popierių ir paneigė spalvas, bet neįmanoma buvo „stop kadre“ įkaltinti veržlaus proto. Giminės tebesišypsojo spalvotose nuotraukose, siuntė siuntinius, paremdavo pinigais, ir patikėti, kad visa tai yra blogis, buvo sudėtinga. O dar tie „Wrangler iš Amerikos“! Taip, būtent taip vadinome tuos nuostabius džinsus, kurių savininkus palydėdavai pavydžia akimi: „Ak, kaip gerai Amerikoje turėti giminių...“ Gali pasirodyti, kad prie sovietų išsiugdėme pernelyg materialias vertybes. Tačiau, ko gera, tai buvo kelio pradžia į kitą pasaulį – sąmonėjimo ženklai: gyventi po senovei yra neteisinga. Jauniems reikėjo nesumeluoto pasaulio, kurį dėlionėjomės su gabiliuka, kaip dėlionę savo galvose. Tyliai ir kiekvienas sau, nes ore tvyrojo kažkoks nerašytas išpėjimas: „Saugokis!“

Primenu, kad nebuvo žodžių „emigracija“, „išėivis“, talpinančių savyje kelio pasirinkimą. Bet buvo juodu ant balto parašyta: visi, kurie už sienos, yra tėvynės išdavikai. Tokiu būdu būvome laikomi juodai baltų negatyvų dėžutėje. Užklijuoti. Taip, tik vėliau supranti, kad kartais lengviau nežinoti, kokiame pasaulyje gyveni. Tačiau tas užklijuoto nežinioje „lengvumas“, matyt, netenkino. Paaugome ir pradėjome spurdėti. Na, panašiai, kaip besikalantys viščiukai kiaušinio ovalė. Pirmiausia pro skilusį lukštą pasirodo snapas. Tai kad smalsu, kad norisi šviežio oro... Paskui tik pasirodo koja. Ir tik tada, kai forma pabyra lukštais, iškrenta viščiukas.

Laisvės klausimas

Išskritome be vieno dešimtmečio baigiantis XX amžiui, ankstyvą pavasarį, vienuoliktą kovo dieną... Vieni iš karto ant kojų atsistoje, kiti – vartydamiesi kurį laiką nuo vieno šono ant kito, bet visi – ant savo žemės. Mes patys buvome atplėsti vokai, laisvės žinia pasauliui. Gal šiek tiek neapsiplunksnavę, su kraujo žymele ant kūno, gal liūdnesni savo juodai baltose fotografijose. Bet norėjome būti primti pasaulio. Patoso buvo. Bet buvo ir užmarštis ženklų ant veidų: vertybių, atsakomybės, nesupratimo. Vytauto Mačernio eilutė „Mokėkite gyventi ir dūžtančiose formose“ įgavo pranašystės atspalvį: prisilietimai per

vandenyną paprastesni nei susitikimai su tuo, ko gyvai pažinti neturėjai galimybės.

Dūžtant viskas suskamba neįprastai, aštriau, sakyčiau, net dirgliau. Nes dūžtant kurį laiką neberūpi forma. Rūpi šukės, – pats sau, kiti dužę, – jau mažiau, o naujos formos susiklijavimas – mažiausiai. Neatsitiktinai šmėstelėjo galvoje šukės metafora... Žmogaus, emigravusio į naują politinę sistemą, rūpestis savimi įgavo įvairiausių formų.

Ar tai nepanėšėja į emigranto savimonę? Žiūrėk, dar nespėjai atsiversti tarptautinių žodžių žodyno negirdėtai sąvokai išsiaiškinti, o jau pats esi toje sąvokoje. Taip, mes – sudužusios raudonos dėžutės šukės – sukriptomė (ne perplaukėme) į nepažintą politinį ir ekonominį pasaulį. Koks mano vaidmuo naujame pasaulyje? Nuo ko turėčiau pradėti atsidūręs naujoje sistemoje? Tokie klausimai turi sumaištis atspalvio ir atspindį susirūpinimą savimi. Skirtingai nuo antrosios ir trečiosios bangos emigrantų, pasirinkusių stabilias ekonomines ir politines sistemas turinčias šalis, mums patiems reikėjo sulipdyti naują formą, erdvią ir spalvotą, kokios ilgėjomės.

Dabar galėjome dairytis po pasaulį ir su juo susipažinti, skaitydami ką panorėję, keliaudami ir mokydamiesi. Jautiesi tarsi vaikas, vis klausiantis svarbiausio: o kokios spalvos pasaulis, kai ant jo nusileidžia laisvės idėja? Spalvota nuotrauka iš Amerikos neatsako į šį klausimą. Reikia gyvesnio pažinimo, – visi tai jautėme.

Gyvai keliaudama eilutėmis iš dešinės į kairę, dairiausi po Dainorynę, lietuvių emigrantų vienkiemį, kvėpavau emigranto oru. Kartu su laisve gavau galimybę ne tik slapčiomis prisiliesti, bet ir susitikti žmones, smalsiai apšniukštinti jų sielų užkaborius, suprasti. O gal norėjau pasiguosti, Alė Rūta, kaip man dažnai nelengva pakelti realybę, esant sudužusios politinės formos šuke? Skaitydama maščiau: kiek tavo knygoje tavęs pačios? O kiek yra manęs sudužusioje formoje? Visada tikėjau, kad knygos yra tam, kad atsakytų į klausimus, į kuriuos nerandi atsakymo realiame savo gyvenime. O jeigu esi nelinkęs atmesti stebuklo galimybės realybėje, pastebi, kad reikalingos knygos ateina tam tinkamu metu, kaip koks stebuklas. Ko gera, kad dabar ir yra tas metas.

Nukelta į 5 psl.

Atkelta iš 4 psl.

Saugumas?

Mūsų kelias suko ne į kairę. Jis sukosi į dešinę nuo Greitkelio. Gailėtis Greitkelio lyg nebuvo pagrindo. Ar taip, ar taip, kiekvienas jau galėjo paliudyti, kad kažkur nuvažiuoti juo negalėjai. Nes jausmas juo važiuojant buvo toks, lyg kas prie ratų pririšęs grandinėmis laikytų. Kaip žmonės sakydavo: žingsnis į priekį, du – atgal. Žinai, kad pagal sugebėjimus galėtum spustelti akseleratorių, bet tuojau – švyturėlis į nugara, švilpukas – į ausį, ranka – į kišenę: „Dokumentus, drauge, rodom“. Rodom ne tik dokumentus. Rodom, ką vežam, rodomės, kiek pavežame patys ir kiek mūsų tėvai paveždavo. Po truputį Greitkelyje įpranti pažaboti protą ir galimybes. Geriau būk naivus ir basas, tačiau idėjų, kaip ir šimtasiūlės, venk. Nes kam kelionėje teko šimtasiūlė, tas žino, kad su ja esi nei nuogas, nei apsirengęs. Taigi gali mirtinai sušalti ar būti numarinamas badu kokiaje šalikelėje, gūdžiame eglėje. Kad nepažeistų Greitkelyje nustatytų taisyklių, kiekvienam buvo prisegamas toks baimės žetonėlis. Na, kažkur giliau po oda jį visada jautėi esant.

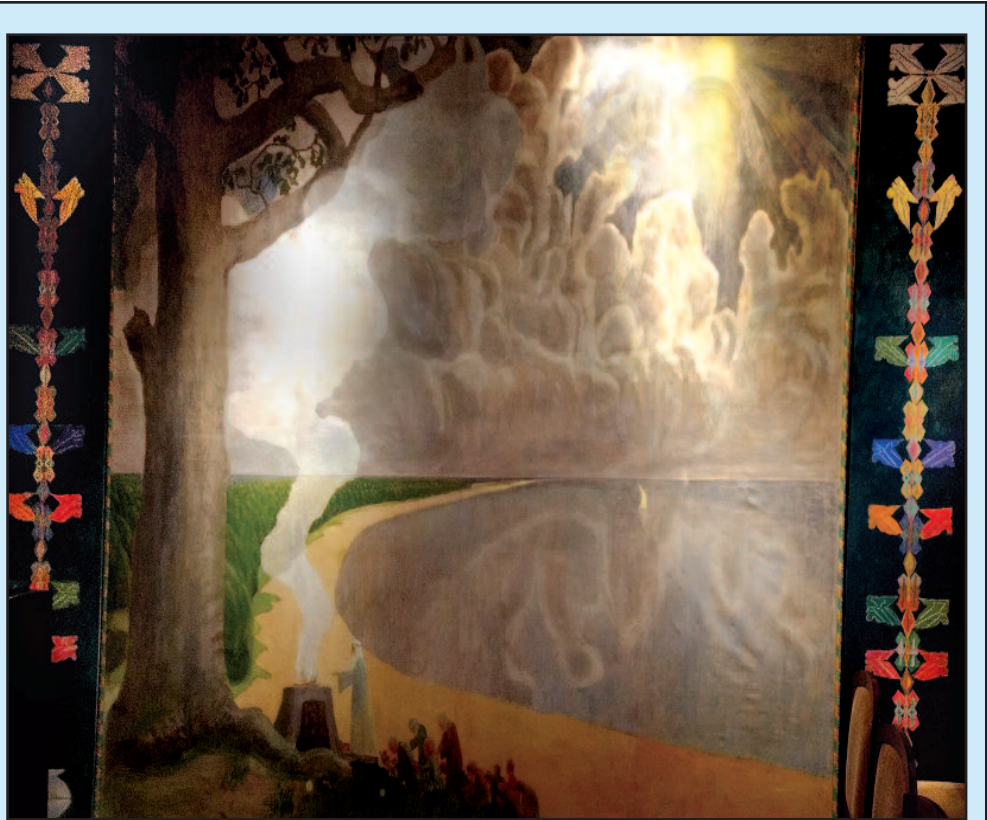
Ar bijojome plačių ūkinių mašinų, plačiai išsižergusių per visą Greitkelį? Kažin, ar materialinių gėrybių plėšimas turėjo didelės įtakos savijautai. Tai yra atsakymas į klausimą: kuo žmogus sotus? Ne vien duona – vienareikšmiai. Tuščios ūkinės mašinos grįždavo su naujais lozungais ant priekabų. Tačiau lozungai neturėjo jokio svorio. Jie tiesiog buvo toli nuo gyvenimo. Kaip ir socialistinio realizmo menas: ką susapnuoji, tą ir nukopijuoji. Na, o tuos, kurie degė košmarų laužuose kaip šviesūs fakelai ant Greitkelio, kaipmat gesino psichiatrijos būdelėse, kalėjimuose ir kitose atidžiai sekamose vietose. Na, panašiai, kaip dabar greičio matuoklių vietose: nesiblaškyk ir nekvailiok, nes akis tave stebi dieną naktį. Tik skirtumas – esminis: pirmuoju atveju priklausai nuo saugumo, antruoju – saugumas priklauso tau. Šios akies bijojome labiausiai.

Kalbant apie saugumą verta paminėti kad ir paprastą greitkelių „New Yorkas – Čikaga“, kuriuo važinėja lietuviai emigrantai. Tiek realybės, tiek ir metaforų plotmėje – tas pats – žmogus važiuoja taip, kaip yra pats nusprendęs ir nejučia stebimojo subjekto baimės. Štai kas yra saugumas. Tada nebėra svarbu – kairėje ar dešinėje yra tavo namai, vis tiek žinai, kad išlėkti posūkyje mažesnė tikimybė, nes saugumas gimdo pasitikėjimą savimi. Psichologija? Galbūt. Arba visuomenės raidos dėsnis. O kas galėtų paneigti, kad saugią visuomenę sudaro saugūs žmonės? Pavyzdžiui, jei vaikas auklėjamas drastiškais ir nenuosekliais metodais, ar jis gali būti saugus? Lygiai kaip tas išsigandęs suaugęs Greitkelyje, kurio kiekvienas judesys kontroliuojamas, ar gali saugiai pasitikėti savimi? Jis yra priklausomas, jis – kito valios įkaitas. „O, norėčiau būti laisvas! Taip, laisvas! Šitas žodis ir šita mintis neša mane seniai nevažinėtais keliukais. Būti laisvam! Negyventi pripuolamoj kasdienybėj, nesitenkinti tuo, ką atneša gyvenimas, ką Dievas duoda... Būti sau pačiam“. (Alė Rūta, p. 568)

Nuo greitkelio „New Yorkas – Čikaga“ pasukus į emigrantų vienkiamį, irgi neįjauti jokio kontroliuojančio žvilgsnio. Niekas nekalba apie politiką. Matyt, nejučia trinties su sistema, kadangi antros ir trečios bangos emigrantai išvažiavo iš laisvos Lietuvos į laisvą Ameriką. Integracija natūrali, kai žmogaus valia nepavaldi struktūrai. Tada ji laisvai reiškiasi jo konkrečioje veikloje. Be abejo, tėvų valia vaikams tebėra didelė. Akivaizdu, kaip stipriai laikomasi išsisknijusių tradicijų. Gal tai suteikia saugumo išgyvenimui? Dainorynės žmonės nuolat primena sau: nepamiršk, esi emigrantas. Vadinas, tavo saugumas labiau pažeidžiamas, ir turi bet kokiais būdais stengtis įleisti šaknis. Vienintelės akys, kurios stebi, tai – kaimynų akys, kuriose turiu išlikti padorus.

Dabar matau, kaip mano tėvas ir motina pritariamai linksi galvomis. Suprantu jų pritarimą, juk ta pati karta visada gerai supranta viena kitą. Tuo labiau, kad tėvų vaikystė prabėgo nepriklausomoje prieškarinio Lietuvoje. O privalomas išsilavinimas buvo tik pradinis. Mažai žemiau žmonės įprato saugiai jaustis, nekeisdami tradicijų. Išsilavinimas buvo brangus malonumas. Taigi ne kiekvienam pasiekiamas. Žemesnio išsilavinimo žmogus išlaikė savyje baimingumą ką nors keisti, pasiteisindamas sau: „Geriau žvirblis rankoje, nei jautis lankoje“. Alė Rūta irgi pritariamai palinguoja galva: „Kuris mažiausiai žino, tas daugiausiai bijo“. Progresas ir kaita yra jaunesnės kartos uždavinys. Deja, Greitkelyje progresas beveik neįmanomas, nes, viena vertus, jį riboja autokratinis tėvų auklėjimo stilius, o, kita vertus – autokratiniais metodais pagrįsta švietimo sistema. Tėvai, mokytojai, Dievas – triada, kuri vaiko sąmonėje asocijavosi su baimingu nuolankumu. „Niekas mums tada nesakė, ar yra Dievas ir kaip Jis yra. Turėjai baimingai juo tikėti ir kiekviename žingsny Jį garbinti. Tokie tie mūsų žmonės“ (Alė Rūta, p. 541)

Tęsinys kitame numeryje

M. K. Čiurlionio uždangos „Rūtos“ draugijai kopija, kurta Rūtos Katiliūtės

Valstybės šimtmetis pagerbiamas meditatyvia tapyba

Astrida Petraitytė

Valstybės atkūrimo šimtmetis, suprantama, bus pažymimas gausiais renginiais, ne tik oficialiais, politiniais: įvairios organizacijos – visuomeninės, kūrybinės ir pan. – turbūt pasistengs bent koku savo veiklos epizodu pagerbti šį jubiliejų.

Nebus išimtis ir Mikalojaus Konstantino Čiurlionio namai – Vilniuje gyvuojantis, ne tik Čiurlionio atminimą puoselėjantis memorialinis kultūros centras. Čia to meto stilistika „atkurtas“ jo 1907–1908 m. nuomotas kambarys – netrūksta nė pianino; kituose „buto kambariuose“, o dabar – kamerninė salėse kabo jo tapybos darbų faksimilės. Čiurlionio namuose, vadovaujant Čiurlionių atžalos pianisto Roko Zubovo (direktorius pareigose pakeitęs ilgametį „čiurlioniškos auros“ puoselėtoją Stanislovą Urboną, 2014 m. iškeliavusį Anapilin), organizuojami įvairūs renginiai – koncertai, parodos ir kt. Ir štai valstybės šimtmetį nutarta pažymėti visu ciklu – dailininkų, Nacionalinių kultūros ir meno premijų laureatų parodomis, jį pradendant jau „išvakarėse“, t. y. baigiantis 2017-iesiems.

O kas būtų labiau tikęs pradėti šį ciklą, jei ne Rūta Katiliūtė! Ir ne tik todėl, kad jos tapyba, pastelės, net ištapytos vėduklės gana „čiurlioniškos“, spalvine gama ir abstrakčiais potėpiais koduojančios būties paslaptis („už abstrakčiosios tapybos turiningumą“ – pagrindžiama 2016 m. Katiliūtei skirta Nacionalinė kultūros ir meno premija). Dailininkė – regis, užsakius tuomečiam Čiurlionio namų direktoriui S. Urbonui –

yra nutapiusi „Rūtos“ draugijai Čiurlionio kurtos uždangos kopiją, kuri porą dešimtmečių jau puošia vieną iš šių namų salių.

Katiliūtės parodos „Mažoji tapyba“ atidarymo vakaras (11 30), galima sakyti, buvo paženklintas pačios dailininkės „aura“, kurios dominuojanti „spalva“ – kuklumas. Jai pačiai laikantis nuošaly, kambaryje, padabintame subtiliais Katiliūtės darbais, eksponuojamais dviejuose kamerninėse erdvėse, pagiriamuosius žodžius tarė Čiurlionio namų direktorius Rokas Zubovas, parodos kuratorė Ona Židonytė, dailininkės bičiulė dailininkė Jūratė Stauskaitė, galerijos „Meno niša“ (pristačiusios Katiliūtę ir Nacionalinei premijai) vadovė Diana Stomienė bei kuratorė Sonata Baluckaitė. Buvo prisipažinimų, kad Katiliūtė – mylimiausia dailininkė, kad darbo kabinetas jau neįsivaizduojamas be ant sienos kabančio jos paveiklo, kad šių paveikslų meditacinės gėmės suvokimui reikia subrešti...

„Darbuose dominuoja subtilus žemiškas koloritas, persipinantis su šiltais rusvais tonais, o akcentuojantys mėlynos spalvos motyvai yra tarytum menininkės vizitinė kortelė“ (iš kuratorės Židonytės pristatomojo žodžio). Būta ir dailininkės asmenybės palyginimo su čiurlioniškojo talento daugialypiškumu – tapytoja Katiliūtė dar kurianti poeziją. Eilėraščių tarsi kūrybos refleksijos fragmentų turėjome progos paklausti – juos perskaitė aktorė Neringa Bulotaitė, iš gretimo – Čiurlionio – kambario Rokiui Zubovui atitariant „Čiurlionio“ pianinu ...

Dailininkei kone susidrovėjus priminėntant sveikintojų gėles, buvo laiko stabtelėti prieš meditatyvų mėlynumą... □

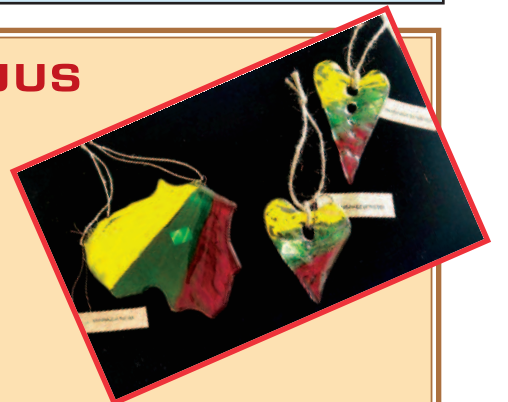
BALZEKO LIETUVIŲ KULTŪROS MUZIEJUS

Parodas „No Home To Go To“ ir „Misija Sibiras 2017“, galima pamatyti kasdien, septynias dienas per savaitę, nuo 10 val. r. iki 4 val. p.p.

Muziejuje darbo dienomis veikia **Genealoginių tyrimų centras**.

Dovanų parduotuvėlėje, kuri dirba septynias dienas per savaitę, galima įsigyti originalių dovanų įvairioms progoms.

6500 S. Pulaski Rd., Chicago, IL 60629 • tel. 773-582-6500 • www.balzekasmuseum.org

Rašytojo užrašai (7)

Leonas Peleckis-Kaktavičius

Tęsinys. Pradžia 2017 m. spalio 28 d. „Kultūroje“

Jono Šliūpa archyvą, įkurtą 1987 m. Kalifornijoje, Šiaulių universiteto bibliotekai padovanojo Vytautas ir Vanda Šliūpai.

IX

Vytautas vėl parašė laišką. Atrodo, kai kurios mintys svarbios mums visiems.

„Sugyvenu su visais geros valios, patriotiškai mąstančiais lietuviais ir esu įsitikinęs, kad tik bendromis pastangomis, padavę vieni kitiems ranką, galėsime išlikti bei atsilaikyti prieš grobuoniškąsias jėgas, kurios taip atkakliai ruošiasi Lietuvą ir visą Pabaltijį, net ir visą Rytinę Vidurio Europą vėl pavergti“, – teigia V. Šliūpas. Jis sako nesąs susidėjęs nei su kairiaisiais, nei su dešiniuosiais, esąs tolerantas visiems. „Lietuvos politinė ir ekonominė padėtis kur kas rimtesnė ir pavojai didesni, kad galėtume eikvoti jėgas beprasmiams ginčams ir tuo talkintume Lietuvos priešams, kurie tokius ginčus tikrai skatina. Turime vienyti prieš jėgas, kurios ruošiasi kraštą užpulti, paglemžti bei mūsų brolius ir seses į katorgas vėl išvaryti. Turime iš anksto giliai išvelgti pavojus ir vien tik prieš juos nukreipti savąsias jėgas. Šiandien aš sakau: Lietuva pavojuje! Lietuviai, vienykitės!“

Vytautas Šliūpas siūlo pasimokyti ir iš praeities, primena ne taip seniai praėjusias dienas, kai pagalbos atgimimo kovoje „nei iš Vakarų Europos didžiųjų jėgų, nei iš Amerikos laiku nesulaukėme. Geriausiu atveju gavome tikrai padrašinančias kalbas. Išimtis tik mažoji Islandija!“ V. Šliūpas nuširdžiai sielojasi dėl vakarietiškujų galiūnų glėbesčiavimosi su naujaisiais Kremliaus valdovais, kurie, vos kelioms dienoms praėjus po „džentelmeniškų susitarimų“, pamiršta savo žodžius. Jis sako sutinkąs su „New York Times News Services“ apžvalgininku Anthony Lewis, kad Amerikos dabartinė valdžia nesusigauoda užsienio politikos realybėse, dar mažiau pažįsta padėti Vidurio Europoje, visiškai nesupranta, kaip reaguoti į Rusijos kaktaklizmus, o ką jau bekalbėti apie jos nesuvokimą, kas vyksta Pabaltijyje. V. Šliūpas pažymi, kad Rusija savo „ekspansinę politiką veda ne 50, ne 70, bet daugiau negu 600 metų. Komunizmas buvo tikrai vėliausias „arkliukas“, ant kurio jojo Rusijos imperialistai. Šiam pastipus, sėdama ant naujo kurno, kurį bizūnu tvodami Rusijos neoimperialistai bandys zovada joti link

Vakarų Europos“.

„Kas šiandien vyksta Lietuvoje?“ – klausia V. Šliūpas ir bando atsakyti, prisimindamas praėjusio rudenio viešnagę Lietuvoje, jau devintą.

V. Šliūpas – vienas iš tų, kurie labai aktyviai rėmė Stasio Lozoraičio rinkiminę kovą. Dabar jam atrodo, jog S. Lozoraitis pralaimėjo todėl, kad nebuvo pasiruošęs rinkiminei kovai. Gan įdomūs samprotavimai ir apie tai, kodėl tiek ginčų ir rietenų buvo Sąjūdyje, paremti Izraelyje spausdinamo žurnalo rusų kalba „Čas pik“ publikacija – buvusio KGB viršininko Kriučkovo prisipažinimu, kaip jis kovojo prieš mūsų Sąjūdį, taipogi ir panašius sąjūdžius Latvijoje bei Estijoje. „Tas pats vyksta ir dabartinėje valdžioje bei Seime“, – įsitikinęs V. Šliūpas. Paminėjęs, kad 1918 m. Lietuvos Taryba „aukščiausiu tikslu turėjo vien tik Lietuvos interesus, ne Maskvos, ne Berlyno“, sako, „kaip būtų malonu, jei tą patį galėčiau pasakyti ir apie dabartinius Lietuvos valdančiuosius organus. Deja!“

V. Šliūpas su liūdesiu prisimena paskutinį lankymąsi tėvynėje. „Neradau nė vieno politikierio, kuriuo būčiau galėjęs patikėti, kad jis tikrai tas, kuo dedasi“. Klausinėjo jų, ar jau ruošiamasi kitiems rinkimams ir nusivylė, sužinojęs, kad taip rimtai, kaip derėtų, apie tai negalvojama. „Mes, Amerikos lietuviai, – sako V. Šliūpas, – su geresne demokratiškų rinkimų procedūrine patirtimi, galime ir turime padėti. Reikia susirūpinti tinkamo prezidentinio kandidato parinkimu, jo paruošimu, išpopuliarinimu, rinkiminės platformos ir pagalbinių organizacijų paruošimu, finansinių išteklių sutelkimu ir šimtais kitų smulkmenėlių, kurie neateina į galvą rinkimuose nepatyrusiems organizatoriams“. „Jeigu Lietuvoje nebus tinkamai pasiruošta, tai LDDP ir vėl laimės“, – mano V. Šliūpas. Jis taip pat bijo, kad neišsipildytų J. Karoso pranašystė, – kad neliktų LDDP kitai kadencijai be rinkimų („Dėl beviltiškos ekonomikos žmonės neis balsuoti, o tokiu atveju viskas lieka po senovei“).

V. Šliūpa nuomone, Lietuvos menkinimas vyksta trimis svarbiausiomis kryptimis. Pirmasis – strateginis metodas: lošimas lenkiškąja ir gudiškąja kortomis. „Visi „lenkiški“ Vil-

niaus krašto neramumai, autonominiai reikalavimai, skundimaisi etnine diskriminacija, Šalčininkų maištavimai arba „gudiškieji“ reikalavimai, kad Vilnius – jų miestas, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės nebuvo, buvusi tik Gudų kunigaikštija ir t. t. – visa tai orkestruojama iš Maskvos“. Atskirai išskiriamas tarptautinės mafijos siautėjimas Lietuvoje, taip pat Karaliaučiaus srities problema, „kur sutraukta rusų kariuomenė ir ginklų sandėliai grasina ne tik Lietuvai, bet ir visai Vakarų Europai“.

V. Šliūpai neramu dėl to, kad niekinamas 1941 m. sukilimas ir jo dalyviai, kad į užsienio lietuvių tarpą infiltruojami „nuomonių kūrėjai“, kalbantys ir rašantys kontroversinėmis temomis, kiršinantys, nukreipiantys jėgas nuo Maskvai nepageidautinų darbų. „Tačiau didžiausia paslauga, kurią mes darome Maskvai, tai mūsų pačių naivumas, nesugebėjimas atpažinti tiesos nuo provokacijos, mūsų nenoras dirbti bendrą Lietuvai naudingą darbą. Jei vieni kitiems nepačiusime rankos šiandien, rytoj gali jau nebebūti progos tai padaryti“, – ragina Vytautas.

1994 m. kovas

X

Lapkričio 6-tąją sukanka 50 metų, kai Berlyne, nespėjęs per radiją pasa-

skutinės savo gyvenimo valandos dr. J. Šliūpas buvo taurus, savo tautai ištikimas ir jai daugiausia nusipelnęs lietuvis patriotas. Tuebingenas, 1946 m. gruodžio 12 d. (Pasirašė) dr. Antanas Trimakas, b. Lietuvos generalinis konsulas, vadovas Sidzikauskas, b. Lietuvos ministeris Londone ir b. Auschwitz'o KZ kalinys Nr. 24477“.

Keletas ištraukų iš paskutinės dr. J. Šliūpa kalbos: „Tarp šimtų tūkstančių tautiečių teko ir man, nuo bolševikų iš tėvynės bėgant, atsidurti svetur, beje, kaimyniškos Vokietijos prieglobstyje, nes su bolševikų proletariato diktatūra mums nepakeliui. Pas bolševikus rašte viskas dėstoma gražiai, žmoniškai, bet dirbama apgaulingai, suktai ir žiauriai bei žvėriškai (...) Bolševizmas – alintojas (...) yra užsimojęs pavergti ne tik Europą, bet ir visą pasaulį. (...) Mes, lietuviai, praeityje esame daug padirbėję mus apsupusių tautų labai ir pažangai ir tik neseniai tesusirūpinome patys savimi. Juk Amerikos lietuviai drąsiai kovojo dėl lietuviškos spaudos atgavimo iki 1904 m., jie steigė fondus rusiškų revoliucijų metais, padėdami savo kenčiantiems patriotams namie: jie visomis jėgomis rėmė atstatymą Nepriklausomos Lietuvos po pirmojo pasaulinio karo (...) Taip buvo netolimoje praeityje. O dabartiniu metu Lietuvą nuniokojo ir lietuvius po pasaulį išblaškė bolševizmo pabaisa, tad ir reikėtų padėti tremtiniams išginimo vargelį vargti, tautines (ar ir visos padermės sujungimo) pastangas pa-

Vytautas Šliūpas su tėvais Palangoje. Iš kairės: dr. Jonas Šliūpas, sūnus Vytautas, mama Grasilda Grauslytė-Šliūpienė. Archyvinė nuotr.

kyti savo kalbos, skirtos Amerikos lietuviams, mirė aušrininkas dr. Jonas Šliūpas. Liūdnojo jubiliejaus išvakarėse V. Šliūpas atsiuntė dviejų dokumentų nuorašus – nepasakytą kalbą bei šio fakto paliudijimą.

Pirmajame teigiama: „Mes, žemiau pasirašiusieji, šiuomi liudijame, kad dr. J. Šliūpas, karo aplinkybių priverstas apleisti Lietuvą ir laikinai apsistojęs Bregenze, Austrijoje, 1944 m. lapkričio 3 d. buvo iškviestas į Berlyną, kame jis turėjo įkalbėti į plokštelę atsišaukimą į JAV lietuvius. Jo paruošto atsišaukimo teksto Berlynas nepriėmė, o šio pastarojo pasiūlytus pakeitimus dr. J. Šliūpas atmetė. Dėlei to susijaudinęs dr. J. Šliūpas gavo širdies smūgį ir 1944 m. lapkričio 6 d. ryte Berlyne mirė, eidamas 84 metus. Iki pa-

remti ir papildyti, svetimus puolimus (lenkų ar bolševikų) atremti ir pasaulyje lietuvių (ir jų padermės) atlaisvinimą bei eilėn laisvųjų tautų atstatymą užtarti ir piršti“.

Šalia šių dokumentų – ir šiemetinės V. Šliūpa kelionės į Lietuvą išpūdžių žiupsnelis. „Prieš metus Vilniuje su ministru pirmininku Adolfu Šlezevičium turėjau pokalbį. Tada ministras pirmininkas man sakė: „Mano vyriausybė skyrė ir skirs milžiniškas lėšas kovai su kriminalistais. Rezultatai jau ima rodytis. Kriminalistai bėga į užsienį, lenda į pogrindį...“ Deja, dabar, pažiūrėjus į realybę, nesimato, kad ministro pirmininko entuziastingas prognozavimas būtų virtęs realybe.“

Nukelta į 8 psl.

Lietuvos nukryžiavimas 1944-1953 m.

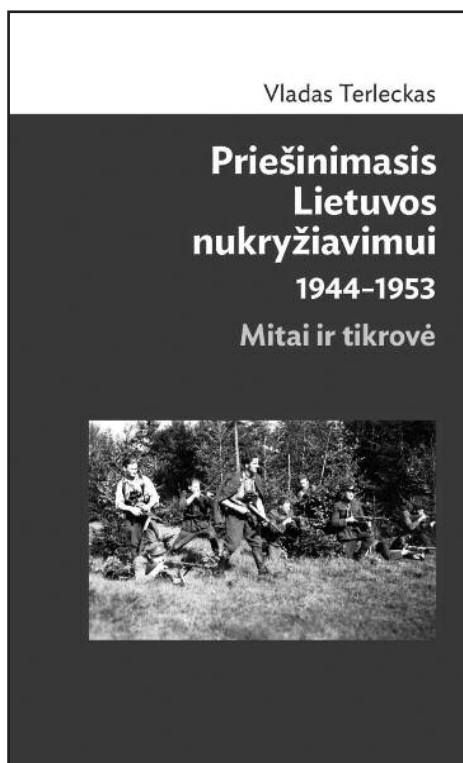
Romualdas Kriaučiūnas

Tai stambios apimties knyga, kurioje kruopščiai aprašomos būdelių naudotos viny ir metodai, nukryžiuojant Lietuvą 1944-1953 metais. Pratarmėje Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos pirmininkas Gintaras Šidlauskas šią knygą vadina gausybės išskirtinių faktų rinktine su analitinėmis išvalgomis ir fundamentaliomis išvadomis. Knyga iliustruoja pasipriešinimo mastą, pobūdį, ypatumus, kovos metodus ir jų įvairovę. Toliau rašoma, kad žinomas Lietuvos pinigų ir bankininkystės istorijos tyrinėtojas, mokslininkas Vladas Terleckas įžengė į nesaugų ginkluoto pasipriešinimo sovietų okupantui tyrinėjimo lauką.

Pratarmėje toliau rašoma, kad knygos autorius išanalizavo beveik visą nuo 1990 metų išleistą literatūrą šia tema – istorikų darbus, monografinius leidinius, kraštotyriškų tekstus, pasipriešinimo dalyvių, stebėtojų prisiminimus ir paliudijimus, spaudoje ir internete paskelbtus straipsnius, archyvinius čekistų dokumentus, partizanų korespondenciją. Tai milžiniško atsidaavimo pareikalavęs triušas. „Autorius peržvelgė ir juodųjų technologijų leidinius, kritiškai, preciziškai ir net šmeižikiškai apibūdinančius Lietuvos partizanus ir jų kovą. Su šių leidinių autoriais V. Terleckas griežtai polemizuoja, nešykštėdamas karčių ir ironiškų pastabų, skeptiškai komentuoja dominuojančią tendenciją patikliai kliautis vien represinių struktūrų, kaip paskutinės instancijos, dokumentais. Beje, autorius yra sulaukęs ir grasinimų nutildyti jį „įstatymo kalba“. Nesistebiu, kad šio veikalo leidėjas – pats autorius; galbūt neatsirado rimta leidykla, sutinkanti rūpintis leidybos reikalais. Svetainėje www.knygos.lt skaičiau, kad sovietų laikais knygos autoriui jau tapus ekonomistu mokslininku, jam buvo trukdoma skelbti mokslinius darbus. Mano klausimas knygos autoriui-leidėjui liko neatsakytas.

Įvade autorius teigia, kad ši knyga – atsakas į intensyvėjančias pastangas reanimuoti sovietinę 1944-1953 metų Lietuvos istoriją, naikinti partizanų ir kitų besipriešinusiujų atminimą, griauti gyventojų pasididžiavimą savo tautos praeitimi. Jo teigimu, pirmu žingsniu į sisteminių partizanų kovos diskreditavimą laikoma Mindaugo Pociaus knyga „Kita mėnulio pusė“. Anot Mingailės Jurkutės, ši knyga fiksuoja pavojingą neįgalumo situaciją Lietuvos istorijos moksle. V. Terlecko žodžiais, šios knygos analizei ir išvadų kritikai skirta daug dėmesio. Mano manymu, per daug. Kitas – nomenklatūrininkas Povilas Masilionis, sudaręs vardyną „Partizanų teroro aukų atminimo knyga“, išleista 2011 m. Visai neseniai pasirodė sovietinio istoriko Henriko Sadžiaus dvi tomė monografija „Tautos drama (1939-1953)“, kurią V. Terleckas vadina „sovietinės istoriografijos klonu“.

Iš šių ir kitų leidinių (V. Terleckas juos vadina publikacijomis) tiesiog liejasi priešiškas partizanams ir norima išstumti pačią „partizano“ sąvoką. Partizanai pravardžiuojami skerdikais, teroristais, civilių gyventojų žu-

Vladas Terleckas. Priešinimasis Lietuvos nukryžiavimui 1944-1953. Mitai ir tikrovė. Leidėjas Vladas Terleckas. Vilnius, 2017, 536 psl.

dikais, kriminaliniais elementais, nelegalais. Tad nenuostabu, kad susitapatinama ne su kovoje žuvusiais partizanais, bet su egzekucijų vykdytojais. Nueita iki tiek, kad baltinami net agentai smogikai, tokie kaip Juozas Markulis, kurį Henrikas Sadžius vadina pasyvaus pasipriešinimo šaukliu.

Įvade skaitome, kad papildančių leidinių studijavimas ir teksto rašymas iš autoriaus pareikalavo septynerių metų įtempto darbo. Jis pasirinko temas bei įvykius, mažai nagrinėtus arba kontraversiškai pateiktus. Todėl knygoje daug polemizavimo su įvairiais autoriais ir jų nuostatomis. „Kartais polemika gal per karšta. Negaliu toleruoti netiesos, o juolab klatojimo. Požiūris į partizanus-karius savanorius yra mūsų vertybinio pasaulio indikatorius“, – aiškinasi autorius.

Knygoje sutelkta daug informacijos apie įvairius režimo veiksmus bei partizanų kompromitavimą. Kruopščiai parodyta gyvenimo kaimo nuotaika, žmonių mąstymas. Autorius perspėja, kad tekstai apie žudynes, kankinimus, makabrišką žuvusiųjų niekinimą skaitytojui gali būti nepakeliami. Skaitant šią knygą naktimis, ir man vaidenosi tų kankinimų ir kančių sukelti košmarai. Tačiau reikia sutikti su autoriumi, kad nežinodami to, kas įvyko, nesuprasime, ką teko patirti tūkstančiams nužudytų, išniekintų partizanų tėvų, brolių, seserų, taikių žmonių.

Knyga suskirstyta į dvidešimt skyrių. Daug dėmesio skiriama ekonominiam kaimo terorizavimui, kolchozų pradžios istorijai. Pristatoma mažai kam žinoma stribų istorija, vogimų ir plėšimų siautulys, moterų žaginimas. Detaliai aprašomos partizanų kautynės su kariuomene ir su stribais. Šiurpas per nugarą bangavo, skaitant apie partizanų kompromitavimą ir demonizavimą. Daug faktų yra dokumentuoti, nurodyti žinių šaltiniai. Knygoje per šimtą įvairių nuotraukų ir dokumentų faksimilių. Mane tiesiog stebino uniformuotų partizanų nuotraukos, kuriose jie galėjo būti lengvai atpažinti. Stebėtina! Nema-

žai ir partizanus terorizavusiųjų asmenų nuotraukų.

Skyrelyje apie propagandinį karą prieš partizanus užtikau užuominą apie sovietų agentų operaciją Vakarų Vokietijoje prieš žymius lietuvių veikėjus. Apie 150 partizanų išdavęs ir nužudęs Algirdas Zaskevičius-Bagdonas čekistų vadovybės buvo parengtas žygiui į Vakarus kovoti prieš kun. Mykolą Krupavičių, gen. Stasį Raštikį, Leoną Prapuolenį ir kitus. Jis turėjo juos užverbuoti arba nužudyti (psl. 171). Čia cituojamas vienas autorius, teigęs, kad intelektu Algirdas Zaskevičius-Bagdonas visa galva buvo pranašesnis už Juozą Lukšą, kuris siekė valdžios.

Knygoje išvardyti šimtai pavardžių ir vietovių. Gaila, kad jos nebuvo

suvestos į vardynus, paprastai pateikiamus mokslinių leidinių pabaigoje. Technologija tam yra, bet gal pritrūko lėšų ir laiko.

Baigęs rašyti šios knygos aptarimą, nusibasčiau į internetą pažiūrėti, kas ten apie tai rašoma. Dėmesį patraukė Stanislovo Abromavičiaus pokalbis su knygos autoriumi, paskelbtas www.DELFI.lt 2017 m. liepos 27 d. laidoje. Įdomus ir vertingas paties autoriaus pasisakymas apie savo patirtį ir sąlytį su knygoje aprašomais įvykiais.

Ačiū knygos autoriui už septynerių metų darbo ir meilės derlių. Dabar reiks žiūrėti, kaip į visa tai reaguos knygoje pakedenti istorijos diskredituotojai ir partizanų atminties dergėjai. □

Rašytojo užrašai

Atkelta iš 7 psl.

Mafija klesti, žmonės įsibaiminę, o valdžia atostogauja. Po įvairių pasišnekėjimų susidariau vaizdą, kad Lietuvos mafija – tai gerai sumegzta, bet iš užsienio kontroliuojama organizacija. Tai lyg kokia piramidė, kurios viršūnę sudaro keli užsienyje gyvenę, viešai nežinomi, iš Rusijos prieš keletą ar keliolika metų išvykę emigrantai. Jų rankose visa mafijos finansinė jėga. Žemiau jų, antrąją piramidės sluoksnį sudaro viešai jau žinomi rusai arba kaukazičiai, kurie vadovauja mafijai ir gyvena Lietuvoje. Tretįjį sluoksnį sudaro daugiausia lietuviai: aukštos vietose įsitaisę valdžios pareigūnai, buvusieji nomenklatūrininkai, kagėbis-

tai bei nelabai švarus kitoks elementas. Jie prižiūri, kad valdžioje būtų išleisti mafijai nekenksmingi ir palankūs įstatymai, jie papirkinėja teisėjus, policijos pareigūnus, Seimo narius, rajonų valdininkėlius ir kt. jeigu kas dar iki šiol nesuprato, kodėl Lietuva, būdama agrokultūrinis kraštas, importuoja iš užsienio duoną, mėsą, sviestą, sūrį, pieną bei kitokius produktus, tai dabar mato, kad tai daroma planingai, nes visa importinė prekyba eina per mafijos rankas ir mafijai nubyra dalis pelno“.

Kokia įdomi paralelė, tiesa? Tarp prieš pusšimtį metų pasakytos kalbos ir to, kas vyksta dabar.

1994 m. spalio
Bus daugiau

Kultūros kronika

Gruodžio 1 d. Valdovų rūmuose vyko iškilmingas Lietuvos Tarybai ir Valstybės atkūrimo 100-mečiui skirtas Kalbos vakaras, kuriame Seimo Lituaniškosios tradicijų ir paveldo įprasminimo komisijos pirmininkė Irena Degutienė įteikė 2017 metų Kalbos premiją. Keturioliktojo Kalbos premijos laureatu Seimo Lituaniškosios tradicijų ir paveldo įprasminimo komisija paskelbė Karaliaučiaus srities lietuvių kalbos mokytojų asociacijos pirmininką Aleksą Bartniką. Premija buvo skirta už ilgametį lituanistikos, etnokultūros ir lietuvių kalbos mokymo plėtojimą Karaliaučiaus srityje. Felicijos Bortkevičienės (1873–1945), žodžio laisvės gynėjos, labdaros organizatorės, atminimą įamžinanti premija skiriama už reikšmingą lituanistinę veiklą Lietuvos ir užsienio šalių piliečiams, organizacijoms, institucijoms.